

Cultuurpatronen - een persoonlijke herinnering

Joke Swiebel

Bijdrage verschenen in Gert Hekma en Theo van der Meer (red.) *“Bewaar me voor de waanzin van het recht” - Homoseksualiteit en strafrecht in Nederland*. Diemen (AMB) 2011, p. 205-216.

In september 1960 toog ik van de stad van mijn jeugd – Den Haag – naar studentenstad Amsterdam om politicologie te gaan studeren. Als achttienjarige verlangde ik driftig om in contact te komen met ‘het lesbische’, maar ik had geen idee wat ik me daarbij moest voorstellen noch waar het te zoeken. Ik had mij als lid aangemeld bij de Amsterdamsche Vrouwelijke Studenten Vereniging (AVSV) maar dat bood slechts surrogaat; interessante damesflirtations en wat gefruitsel, maar wijzer werd ik daar niet van. Ik wist bij God niet wat het was dat ik zocht, ik wist alleen wel dat als het ergens te vinden moest zijn dat in Amsterdam zou zijn. Om die reden had ik ook de studie politicologie gekozen, die toen nog niet in Leiden bestond. Als Leidse eerstejaars zou ik vooralsnog niet op kamers mogen wonen, zo zou er van mijn voorgenomen lesbische ontdekkingsreizen natuurlijk niks terecht komen...

Toch was het via het verplichte weekendbezoek aan het ouderlijk huis dat ik op het juiste spoor kwam. Thuis vond ik het boekje *Amsterdam is een beetje gek* (1960) van de journalist Bas Roodnat, dat mijn ouders kennelijk hadden aangeschaft om zich op de hoogte te stellen van de gekte van de stad waar hun jongste dochter heen was getogen. Stiekem en met rode oortjes las ik daarin het artikel over het COC aan het Leidseplein waar ‘mannen met mannen dansten en vrouwen met vrouwen’.

Ik kan me niet herinneren of ik er toen heimelijk langs ben gefietst om te kijken wat er op de deur stond. Wellicht. Maar ik weet nog wel dat ik de afkorting ‘C.O.C’ (toen nog met puntjes) in het telefoonboek heb opgezocht en een briefje heb geschreven om me als lid aan te melden. Ik dacht toen overigens dat je de naam van de vereniging uitsprak als ‘kok’, ik ken niemand die me wat dat betreft uit de droom kon helpen. Ik kreeg een briefje terug, dat er op neer kwam dat ik moest wachten tot ik 21 was. Ik herinner me niet dat er enige uitleg in stond. De achtergrond van deze leeftijdspolitiek zou ik een aantal jaren later te weten komen.

Een en ander betekende niet alleen dat ik niet naar de sociëteit mocht, maar ook dat ik geen verdere informatie kreeg. En geen mensen kon leren kennen die ‘ook zo’ waren. Dat er in Amsterdam ook enkele bars voor vrouwen waren wist ik überhaupt niet. Ook tot de publicaties van het COC, die korte tijd later voor mij een belangrijke bron van informatie werden, kreeg ik geen toegang. En ik geloof niet dat die toen in openbare bibliotheken ter inzage waren, in ieder geval ben ik toen niet op dat idee gekomen, als ik al ernaar zou hebben durven te vragen. Ik zou dus nog enige tijd door moeten tobben zonder mijn vage verlangens en ideeën aan de werkelijkheid te kunnen toetsen.

Voor latere generaties dan de mijne is het misschien moeilijk voor te stellen: er was toen NIETS. Na een eenzijdige en vooral zeer vage verliefdheid op het mooiste meisje van mijn klas op de middelbare school, had ik geen praktische ervaring en ook geen kennis of begrip van de achtergronden van het verschijnsel homoseksualiteit, laat staan dat ik wist hoe ik mijzelf daartoe zou moeten verhouden. Ik heb nooit gedacht dat ik de enige was, zoals je wel in oude verhalen leest, maar ik vroeg mij wel af waar al die mensen dan waren. Waar moest ik

die informatie vinden en hoe moest ik die interpreteren? Het was een openbaring dat in 1961 een Nederlandse vertaling/bewerking verscheen van een populair-wetenschappelijk boek over homoseksualiteit.¹ Dat je dat zomaar kon kopen, wat ik gretig deed, in de AKO in de Reguliersbreestraat, ik weet het nog precies. Maar wat een rotboek, allemaal geneuzel over oorzaak en therapie. Ik had er niks aan. Maar ja, het was het enige. Totdat ik Ruth Benedict las.

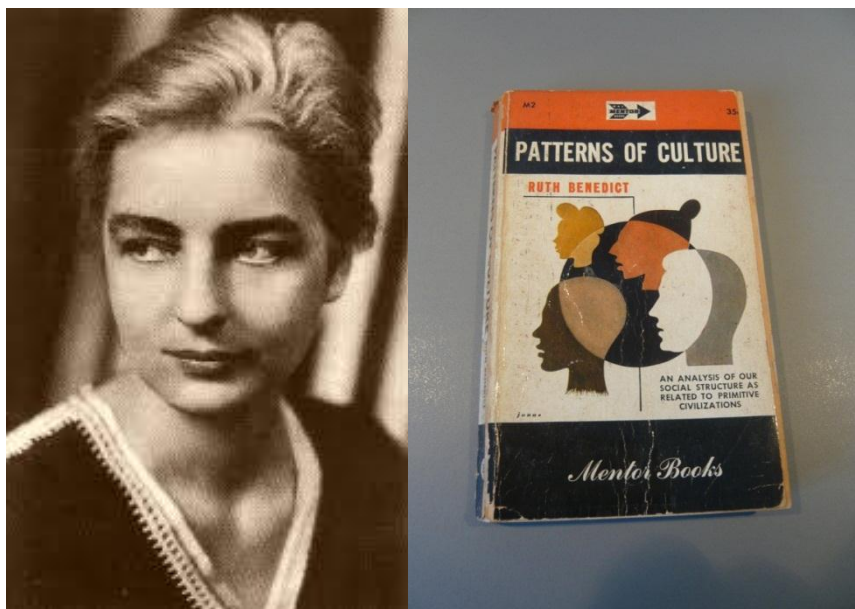

Foto links: Ruth Benedict (Special Collections, Vassar College Libraries, 1931). Foto rechts: Gekocht voor één gulden in de Oudemanhuispoort (foto JS 2011)

Haar beroemde boek *Patterns of Culture* uit 1934 stond als verplichte leerstof op de leeslijst van sociologie, een bijvak in mijn studie. Zouden jongerejaars van nu nog iets weten over haar? Een adviesje tussendoor: haal op aangename wijze de schade in door de prachtige dubbelbiografie te lezen over Ruth Benedict en Margaret Mead.² De dames wisten van wanten. Terug naar Amsterdam 1961. Dat Benedict iets moois en moeilijks had met Mead werd er toen natuurlijk niet bij verteld, maar door haar *Patterns of Culture* vielen mij wel de schellen van de ogen. Al die exotische verhalen over verre volken waar iets als homoseksualiteit kennelijk gewoon bestond, vond ik op zich niet zo interessant, maar wel haar conclusie: absolute normaliteit bestaat niet. Mijn eigen conclusies sloten daarbij aan. Om het in hedendaagse termen te zeggen: heteroseksualiteit en heteronormativiteit zijn niet noodzakelijk en niet universeel. Dominante opvattingen en het bijbehorend doodzwijgen en discriminatie van wat daarvan afwijkt zijn niet voor eeuwig, dus ook veranderbaar. Je verstoppert zet geen zoden aan de dijk. En dat alles bedacht ik terwijl ik de lesbische liefde nog niet deelachtig was geworden (en de seksuele revolutie nog moest beginnen). Toch heeft *Patterns of Culture* – gekocht voor 1 gulden in de Oudemanhuispoort – als het ware mijn leven gered.

Hoe het toen verder ging? Uiteindelijk – december 1962 – ging ik dus wel naar het COC, maakte kennis met verschijnselen als de pottenhoek, de rubriek ‘KUL’ (Klanken uit Lesbos) in het COC-blad *Vriendschap*, de vrouwen-maandagavonden - zakdoekje leggen, niemand zeggen - en de jaarlijkse Vrouwenlanddag. Dansen met winkelmeisjes. Flirten met verpleegsters. Stof voor beschouwingen over de vraag wat ik toch te zoeken had daar, bij allerhande dames met wie ik niets anders dan ‘het lesbische’ gemeen had. Van de ontspanning naar de cultuur: mijn eerste lesbische ‘date’ ontmoette ik op een lezing over homoseksualiteit

bij apen. Zij was biologe, en was, zo vertelde ze, beroepshalve aanwezig. Die lezing zal wel niet alleen over apen zijn gegaan, maar over de aangeboren homoseksuele aanleg als natuurlijke variant. Zo ging dat in die tijd. Als verdediging tegenover buitenstaanders en als aanvaardingstherapie voor ‘gevoelsgenoten’ gebruikte men dit soort argumenten. Wij kunnen er niets aan doen, wij zijn zo geboren, maar bij muizen en apen komt het ook voor en alle grote kunstenaars staan ons ten dienste.³ De COC publicaties verslond ik overigens van kافت tot kافت, maar toen het nieuwe eraf was, begon ik me vooral te ergeren aan de stuurloosheid van al die discussies. Wat wilde men nu toch? Was homoseksualiteit nu gewoon of bijzonder? En wilde men nu wel of niet uit de schuilkelder komen? En hoorden de vrouwen er nu wel of niet bij?

Uit de COC publicaties begreep ik toen ook voor het eerst waarom het COC zijn deuren dichtthield voor minderjarigen.⁴ Artikel 248bis WvS dat seksueel verkeer tussen een meerderjarige en een minderjarige van hetzelfde geslacht verbood, werd door de autoriteiten aangegrepen om het COC te dwingen geen minderjarigen toe te laten. Dit paste geheel in de toen dominante visie op homoseksualiteit als een stoornis of een afwijking die vooral door ‘verleiding’ wordt aangemoedigd.⁵ Kennelijk waren de autoriteiten bereid homoseksueel verkeer tussen volwassenen onderling (mits het zoveel mogelijk ondergronds bleef) te gedogen, ten einde ‘verleiding’ van jongeren te voorkomen. De volwassen ‘echte’ homoseksuelen hadden dan immers elkaar. Handhaving van de – niet ter discussie gestelde – heteroseksuele normaliteit veronderstelde dus een scherpe scheiding tussen hen die wel zó en niet zó zijn. Homoseksualiteit werd toen in de bovenwereld gezien als een gevaar voor de zedelijkheid en de openbare orde. Het COC werd niet erkend maar gedoogd en wel onder strikte voorwaarden: het niet toelaten van minderjarigen, het handhaven van de beslotenheid en het vermijden van alles dat als propaganda voor de homoseksuele levenswijze kon worden opgevat.

Als je nu bijvoorbeeld de discussies tussen de zedenpolitie en de allereerste COC leiding terugleest⁶ valt voor dit uitsluitingsbeleid van het COC wel enig begrip op te brengen. Als het COC vanaf den beginne minderjarigen had willen toelaten, had het ministerie van Justitie de vereniging waarschijnlijk verboden. Het lijkt mij dat er vooral discussie mogelijk is over de vraag waarom de COC-leiding daarna, zeg in de jaren vijftig, niet eerder naar een opening zocht. In ieder geval had het COC tot ver in de jaren zestig – toen de jeugdcultuur opbloeide en studenten in de hele wereld de boel op stelten zetten – te weinig oog voor de behoefte van (homo)jongeren aan betrouwbare informatie en veilige ontmoetingsmogelijkheden. Misschien was het COC-bestuur wel teveel in de weer met het eigen subtiele politieke spel en zag men niet wat er *on the ground* gebeurde. Misschien vonden ze de strijd om de zogeheten koninklijke goedkeuring van het COC wel belangrijker dan de strijd om de afschaffing van artikel 248bis. Tot 1974 moest een vereniging bij Koninklijk Besluit worden ‘goedgekeurd’ om rechtspersoonlijkheid te krijgen. Anders waren de bestuursleden hoofdelijk aansprakelijk voor eventuele schulden. Om dit probleem te ondervangen had het COC de Albrecht Stichting opgericht die het financiële beheer voor de vereniging voerde. De eerste aanvraag, eerst in 1961 ingediend, werd afgewezen in 1963. De overheid vond de opvattingen over homoseksualiteit die de vereniging propageerde, in strijd met het algemeen belang. De tweede aanvraag, ingediend in 1967, sneuvelde in 1968. Het probleem bleek toen dat de vereniging ook voor gehuwden open stond en dat zij konden reageren op de contactadvertenties in het verenigingsblad. Dit ondermijnde de huwelijksrouw. De kwestie werd eerst in 1973 door het kabinet-Den Uyl opgelost. Technisch gesproken was het een civielrechtelijke kwestie van beperkte praktische betekenis, maar politiek gesproken een strijd om erkenning van de homobeweging als officiële gesprekspartner van de overheid, en daarmee om het toelaten van de kwestie van de emancipatie van homoseksuelen tot de politieke agenda. Als je er zo naar

kijkt wordt duidelijk waarom de afschaffing van artikel 248bis veel minder aandacht kreeg. Meer een achterhoede gevecht, leek het wel.

Als je nu naar artikel 248bis kijkt, valt allereerst het discriminerende aspect op: de leeftijdsgrens voor seksueel verkeer tussen personen van verschillend geslacht was en is 16 jaar. Dat werd door het COC in de beginjaren echter niet als het grootste probleem gezien. De motivering voor de eis tot verandering lag aanvankelijk vooral in de veranderde wetenschappelijke inzichten, meer dan in het discriminerende karakter van de onderhavige wetsbepaling.⁷ In 1952 werd een concept-petitie aan de Minister van Justitie opgesteld waarin het COC vraagt artikel 248bis af te schaffen en om in het artikel 247 de algemene leeftijdsgrens van 16 tot 18 jaar te verhogen; die zou dan voor ‘ontuchtige handelingen’ met alle personen beneden 18 jaar gelden. Maar dat riep kennelijk weer andere problemen op⁸; het hele plan een petitie te schrijven verdween in de ijskast. Eerst in 1967 verschijnt de kwestie op de agenda van de Tweede Kamer, wanneer de vaste kamercommissie voor justitie eigener beweging aan de regering vraagt het advies van de Gezondheidsraad in te winnen, met name over de vraag of naar moderne inzichten ‘verleiding’ nog wel als oorzaak van homoseksualiteit kan worden aangemerkt. Na het ontkennende antwoord van de Commissie-Speyer (1969) volgt snel de afschaffing van het artikel (1971). Het artikel was ingehaald door de tijd.

In mijn persoonlijke verhaal was ik blijven steken op mijn eerste COC-vrouwenlanddag, ergens in maart 1963. Die begon zondagochtend. Als je bij het Centraal Station ging staan kon je de potten uit de provincie in hordes zien aankomen, zei men. Nou ja, dat heb ik nooit gedaan. Maar het was wel de eerste keer dat het tot mij doordrong dat ‘wij’ met velen waren, zij het maar één keer per jaar. Het was de tijd dat de bovenwereld openbrak en er speldenprikken in het heteromonopolie werden gestoken. COC-voorzitter Benno Premsele kwam openlijk op de TV, het COC richtte de Stichting Dialoog op die vanaf 1965 het gelijknamige tijdschrift uitgaf dat in de boekhandel verkrijgbaar was en Vrij Nederland plaatste contactadvertenties van het type man-zoekt-man en vrouw zoekt-vrouw. Via zo’n advertentie vond ik in 1965 mijn eerste langdurige relatie. Ik verhuisde naar het Gooi, kreeg een baan als kandidaat-assistent aan de Universiteit en verliet daarmee het studentengebeuren. Om er een paar jaar later (1967-1968) weer met een grote plons middenin te belanden. Dat zat zo. Aan de universiteiten waren studentenwerkgroepen homoseksualiteit opgericht die vonden dat alles anders moest. Er kwam een Federatie en nadat ik een paar keer iets geroepen had, werd ik tot voorzitter gekozen.⁹ Eindelijk een uitlaatklep voor mijn opgespaarde woede en frustratie over de vruchteloze discussies in het COC die ik eerder tevergeefs had uitgespeld. Eindelijk een kans een betere strategie te ontplooiën dan het zo brave COC, dat vooral een wit voetje bij de hetero’s leek te willen halen. En ook praktisch een kans te organiseren wat ik zelf zo gemist had: relevante informatie en goede opvang voor aspirant homo’s en lesbo’s bij hun *coming out*. En ook een strijdbaarere houding naar de maatschappij. Geheel in de geest van de tijd was de ‘maatschappijhervorming’ niet van de lucht. ‘Integratie door confrontatie’ was de slogan, *coming out* niet als persoonlijk drama maar als instrument van maatschappelijke verandering. Hoewel ik overkookte van opgepotte energie – ik ben er drie jaar letterlijk dag en nacht mee bezig geweest in FSWH en Nieuw Lila binnen het COC – was mijn rol toch ook afstandelijk. Ik schreef programma’s, discussieerde en zette lijnen uit en onderhandelde met langskomende hotemetoten, maar aan een ‘danspeloton’¹⁰ heb ik nooit deelgenomen. Arrogant? Misschien, maar toch ook: schoenmaker houd je bij je leest.

De prioriteitstelling in onze politiek eisen was het omgekeerde van wat bij het COC gebeurde. Het COC had de strijd om artikel 248bis afgeschaft te krijgen laten versloffen en via een keurige lobby op het bordje van de Tweede Kamer gelegd, maar liep er zelf niet zo warm

meer voor. Dat de minderjarigen niet tot de vereniging konden worden toegelaten zag men niet meer als een groot onrecht. En het COC kon moeilijk anders; de kwestie van de koninklijke goedkeuring stond in de weg dat het COC zich op jongeren zou gaan richten. Als studentengroepen en jongerenclubs nu zelf voor die opvang gingen zorgen was dat probleem ook weer opgelost.¹¹ Met het laten versloffen van de strijd om artikel 248bis afgeschaft te krijgen, week het COC trouwens af van de lijn die zijn voorganger, Schorer met zijn Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee, voor de oorlog gevolgd had: strijd tegen ongelijke behandeling. Alle politieke energie ging nu naar de strijd om de erkenning van het COC als officiële spreekbuis van de homo-emancipatie. Die koninklijke goedkeuring werd een kwestie van levensbelang. De moederkerkgedachte, noemden wij dat spottend. Wij van de FSWH zagen die prioriteiten precies andersom. De kwestie van de Koninklijke Goedkeuring van het COC vonden wij een *non-issue*. Heel pesterig zonden wij een gelukstelegram aan het hoofdbestuur van het COC toen de tweede aanvraag in 1968 werd afgewezen. Erkenning, hoezo? Onze eerste politieke eis betrof de afschaffing van artikel 248bis, omdat wij er een pijnlijke vorm van wettelijke discriminatie in zagen. Wij vonden dat de overheid geen partij behoort te kiezen voor of tegen homo- of heteroseksualiteit. Daarom kon wat ons betreft het huwelijk ook maar beter worden afgeschaft. Daar zouden we later nog flink mee op de koffie komen, toen zowat de ganse homobeweging de openstelling van het huwelijk boven aan het verlanglijstje zou zetten. Voorts zagen wij in 248bis een belemmering voor het goed van de grond komen van informatie, opvang en ontmoeting voor jongeren. Dat was natuurlijk een beetje halfslachtig argument, want wijzelf trokken ons niets van de leeftijdsgrens van 21 jaar aan en niemand legde ons een strobreed in de weg. Het was vooral een argument tegen het COC dat zich door dit artikel in de luren had laten leggen en nu jongeren in de kou had laten staan. Het COC congres besloot pas in november 1969 ook minderjarigen als lid toe te laten, dat was één maand nadat het wetsvoorstel tot afschaffing van artikel 248bis bij de Tweede Kamer was ingediend. Bij de studentenfeesten mengden vogels van diverse pluimage van onder en boven de 21 jaar zich vrolijk door elkaar, niemand zag een probleem. Ik heb de heren van de zedenpolitie nooit gezien op onze feesten. Dat hoefde ook niet, want Pater van Kilsdonk¹² hield altijd een oogje in het zeil. Hetzelfde gold niet voor de jongerensociëteiten die tezelfdertijd opgericht werden. Die moesten echt beloven de volwassenen buiten de deur te houden, maar daar kwamen ook echte jonkies, jonger dan eerstejaars studenten. Toen FSWH en de drie jongerensociëteiten, Zoos in Amsterdam, Pann in Utrecht en Apollo in Rotterdam (onder de paraplu van AJC-opvolger Jeugd- en Jongerencentrum *Ruimte*), samen besloten om met een demonstratie op het Binnenhof kracht bij te zetten aan de eis voor afschaffing van artikel 248bis, was dat niet omdat we ons zelf belemmerd voelden in onze partnerkeuze, en ook niet omdat we beducht waren voor chantage, een argument dat toen nogal eens ter tafel kwam (en dat we ook zelf gebruikten, als het zo uitkwam). Ook hadden we geen idee van het leed dat strafvervolgving en detentie op grond van dit artikel in het verleden onder homoseksuelen had aangericht. Wij wilden die bepaling uit het Wetboek van Strafrecht hebben omdat wij de daarin besloten wettelijke discriminatie als een onrechtvaardige krenking ervoeren en als een schending van onze mensenrechten – al gebruikten we die term toen nog niet. Wij hadden niets met de opvatting die aan de invoering van het artikel ten grondslag had gelegen, het sprookje dat jongeren homoseksueel werden door ‘verleiding’. En als dat al zo was zou het ons trouwens geen biet kunnen schelen. Velen onder ons waren tot de slotsom gekomen dat homo- of heteroseksualiteit niets met al dan niet aangeboren ‘geaardheid’ te maken had, maar meer een kwestie van persoonlijke voorkeur of zelfs van politieke keuze was. Vooral onder de lesbisch-feministen werd deze laatste opvatting enige tijd later reuze populair.

Op 21 januari 1969 vond de demonstratie op het Binnenhof plaats, aan de vooravond van het de behandeling van de Justitiebegroting in de Tweede Kamer, waar de afschaffing van artikel

248bis beslecht zou worden.¹³ Het was allemaal reuze keurig en zorgvuldig voorbereid.¹⁴ Er werden vrolijke ballonnen opgelaten, suikerhartjes uitgedeeld en een pamflet aan de kamerleden-woordvoerders aangeboden. Ludiek, in de geest van de tijd. Ik zelf was er niet bij, want tegelijkertijd was er in Nieuwpoort een persconferentie waarin Henk Branderhorst namens *Ruimte* en ik namens de FSWH met NVSH-voorzitter Mary Zeldenrust en strafrechtjurist Jacques van der Meulen (UvA) de kwestie mochten toelichten. Samengevat kwam het er op neer dat het artikel weg moest omdat het discriminerend was, de staat geen zedenmeester behoorde te zijn, het een evenwichtige seksuele ontwikkeling van jonge homo's in de weg stond, tot chantage kon leiden en ook wetenschappelijk iedere onderbouwing miste, aangezien niemand homo wordt door 'verleiding'.¹⁵ De demonstratie kwam in alle kranten¹⁶ en in het 8 uur Journaal en daarna mocht ik het in de VARA-actualiteitenrubriek *Achter het Nieuws* nog eens uitleggen, het begin van mijn 'carrière' als homoactivist.

Na 42 jaar terugkijkend denk ik niet dat die demonstratie doorslaggevend is geweest voor de afschaffing van het gewraakte wetsartikel. Die zou er toch wel gekomen zijn; het artikel had zichzelf overleefd. Wel was het in andere opzichten een opmerkelijke gebeurtenis. Het was de eerste homodemonstratie in Nederland en in dat opzicht de rechtstreekse voorloper van de jaarlijkse Roze Zaterdag. Het paste als actiemiddel in de geest van de tijd en we waren er vroeg bij; de Maagdenhuisbezetting vond in mei 1969 plaats. We hadden het voordeel van de authenticiteit, het ging over ons zelf en we waren niet bang ons zelf als zodanig in te zetten. Het stak ons ook dat deze kwestie over de positie van jongeren ging, terwijl niemand op het idee gekomen was die jongeren zelf naar hun mening te vragen. Ook dit past naadloos in de tijd. Het COC hield zich afzijdig van de demonstratie (maar betaalde wel de kosten van de persconferentie). Bij het COC was menigeeen voorzichtig en behoudend, men wilde de machthebbers niet provoceren. Ook zou men er niet van beschuldigd willen worden achter minderjarigen aan te zitten¹⁷, een argument dat ik me absoluut niet kan herinneren overigens.

Natuurlijk beïnvloedde de jeugdrevolte ons, de studentenopstanden zoals in de Parijs in 1968, de seksuele revolutie en het losgebarsten feminisme en wat er toen nog meer allemaal in Europa en elders aan de hand was. Wij lazen ook de krant. Toch valt achteraf op hoe strikt Nederlands we bezig waren. We hadden geen geld om de wereld door te reizen en van Stonewall zouden we pas veel later horen, toen in 1977 een soort *invented tradition* vanuit Amerika overwaaide en de jaarlijkse homodemonstraties begonnen.¹⁸ Dat onze demonstratie de eerste homodemonstratie in Europa was, ik geloof niet dat we het daar toen ooit over gehad hebben.

Men heeft mij wel gevraagd hoe het was om als vrouw voorop te lopen bij deze acties tegen artikel 248bis, terwijl toch merendeels mannen onder dat artikel aangeklaagd en veroordeeld zijn. Het antwoord ligt in het bovenstaande verhaal besloten; het ging ons niet meer om die strafvervolgingen; die waren eigenlijk toen al verleden tijd. Wij waren met heel iets anders bezig. Wij wilden de maatschappij hervormen en pikten het niet dat de staat discrimineerde en zich een moreel oordeel aanmatigde. En dat voelde ik als vrouw natuurlijk evenzeer of misschien wel dubbel en dwars.

¹ D.J.West, *Homoseksualiteit*. Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1961. Bew/vert. F.E. Frenkel.

² Lois W. Banner, *Intertwined Lives; Margaret Mead, Ruth Benedict and their Circle*. New York: Knopf, 2003.

³ Uit mijn serie autobiografische columns in *Diva* 1:1-5 (1982).

⁴ De meerderjarigheidsleeftijd was toen nog 21 jaar.

⁵ Later zou ik die denkbeelden, zowel van overheden als in de homobeweging tussen 1945 en nu, zelf eens nader bestuderen en op een rij zetten. Zie mijn paper *Van gedogen naar gewoon homo-zijn; homoseksualiteit als thema in de Nederlandse politiek*. Politicologenetmaal Ned. Kring voor de Wetenschap der Politiek, Amsterdam, 9-10 juni 2011. Hieraan is in deze bijdrage een en ander ontleend.

⁶ *Justitiedossier. Zwartboek over de houding van de Nederlandse overheid tegenover homoseksualiteit en het COC*. Amsterdam (Dialogreeks) 1972.

⁷ Hans Warmerdam en Pieter Koenders, *Cultuur en Ontspanning; het COC 1946-1966*. Utrecht: Homostudies, 1987: 313.

⁸ Volgens Warmerdam en Koenders zag Lau Mazirel – door het COC bestuur geraadpleegde juriste – er een politiek probleem in om voor meisjes de beschermingsleeftijd naar 18 jaar te verhogen (Loc.cit). Ik denk dat zij bedoeld heeft te zeggen dat je moeilijk nog ongewild zwanger geraakte meisjes kon ‘redden’ via een ‘gedwongen’ huwelijk, als de man in kwestie een strafvervolgving riskeerde. Tussen 1838 en 1985 gold in Nederland voor meisjes een huwelijksleeftijd van 16 jaar (en voor mannen 18 jaar).

⁹ Aanvankelijk was Nico Brederoo van het Homofiel Studentendispuut Utrecht (HSD) mijn tegenspeler, maar al gauw mijn kameraad. Wat later werden Ben Bussink en Pieter de Feyter mijn makkers. Zo kwam het dat ik, zoals ik wel eens schertsend heb opgemerkt, dat ik mijn mooiste lesbische avonturen beleefde met mannen.

¹⁰ Een typische actievorm uit die tijd. Ploegjes jonge homo’s en lesbo’s gingen naar hetero-dansgelegenheden, om dan plotseling op een afgesproken teken danskoppels van gelijk geslacht te vormen hetgeen tot menig opstootje heeft geleid.

¹¹ Vgl. Bert Boelaars, *Benno Premesla; voorvechter van homo-emancipatie*. Bussum: Toth, 2008: 224 en 228

¹² Bekende r.k. studentenpastor, bekend om zijn progressieve denkbeelden en onvermoeibare inzet voor de verdrukten, al moest hij daarvoor tot de kleine uurtjes aan de toog staan.

¹³ Zie Marty PN van Kerkhof, De allereerste homo-demonstratie in Nederland: ‘Dit is de homo, dit is zijn pil: artikel 248bis’, *Homologie*, 11:4 (juli/aug 1989) 4-7.

¹⁴ Zie bijv. mijn eerste publieke interview: Jongeren: weg met ‘chantage-artikel’, *Het Vrije Volk*, 16 januari 1969.

¹⁵ Uitvoeriger opsomming is te lezen in *Informatiebulletin Dialoog* 2:1/2 (feb/mrt 1969) 17-18.

¹⁶ Zie M.G. Kolvoort en M.H. Eiting, Een inhoudsanalyse van de Nederlandse pers over de Koninklijke Goedkeuring C.O.C., afschaffing art. 248 bis W.v.S., pornografie en abortus provocatus in de Tweede Kamer en een demonstratie: een A.S.W.H.-project. Amsterdam: A.S.W.H., z.j. [1969].

¹⁷ Van Kerkhof, op.cit, (noot 13) 5.

¹⁸ De spontane opstand bij de Stonewall Inn in New York vond trouwens plaats in juni 1969, de jaarlijkse ‘herdenking’ begon een jaar later. Maar al in 1964 en 1965 waren er in de VS picketlines bij het Witte Huis en sit-ins bij bedrijven. Dus de onze was niet de eerste homodemonstratie ter wereld, zoals we later dachten.